

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

I

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ÉTUDES № 44/1
FONDATION DE SAINT MONASTÈRE DE HILANDAR

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Tome I

Mélanges offerts à Mirjana Živojinović

Rédacteurs

Dejan Dželebdžić, Bojan Miljković

Secrétaires

Bojana Pavlović, Miloš Živković

BELGRADE

2015

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 44/1
ЗАДУЖБИНА СВЕТОГ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Књига I

Зборник у част Мирјане Живојиновић

Уредници

Бојан Миљковић, Дејан Целебџић

Секретари

Милош Живковић, Бојана Павловић

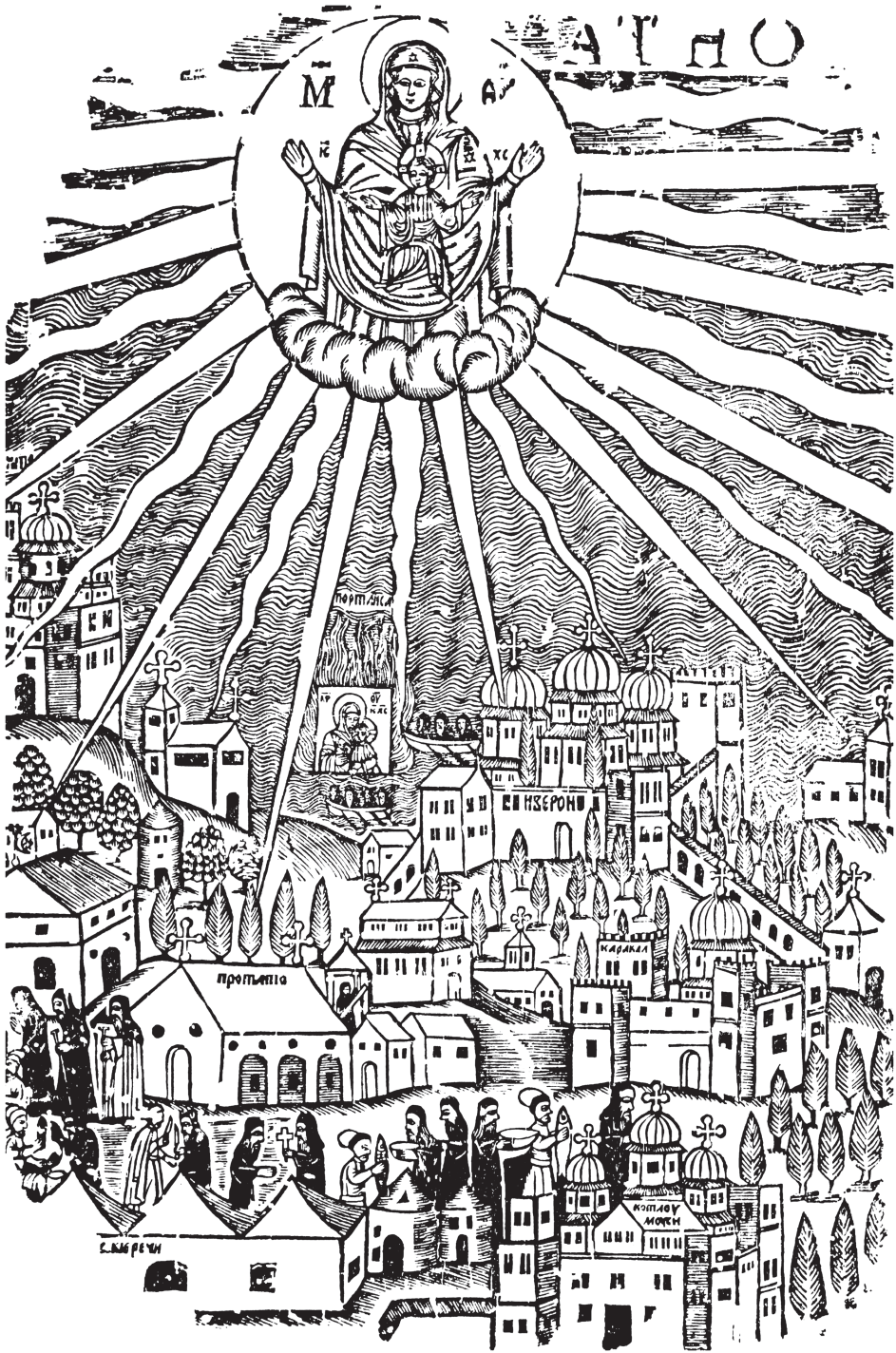
БЕОГРАД

2015

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ
25. фебруара 2015. године.

Ова књига објављена је уз подршку
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
и

Дворез, око 1700, Света Гора

Сарадници Византолошког института САНУ, уз подршку Задужбине Светог Манастира Хиландара, с поштовањем и захвалношћу за изузетна научна достигнућа и немерљив допринос развоју и угледу Института посвећују овај зборник својој драгој колегиници академику Мирјани Живојиновић. Њена посвећеност научном раду, оданост кући у којој је провела читав радни век и пажња према колегама задужили су генерације сарадника.

Будући да је Света Гора одувек била централна тема научних интересовања академика Мирјане Живојиновић, те да она као председник Хиландарског одбора САНУ и председник Друштва пријатеља Свете Горе у последње време покреће нова истраживања и доприноси продубљивању интересовања за светогорске теме, сматрали смо да би и зборник у њену част требало посветити историји и култури Свете Горе. Веома смо задовољни што су многе колеге и колегинице ту идеју подржали и својим прилогом учинили, колико је то могућно, дар нашој слављеници достојним њених заслуга.

Сарадници Византолошког института САНУ

C'est avec respect et reconnaissance que les collaborateurs de l'Institut d'Etudes Byzantines de l'Académie serbe des sciences et des arts, avec le soutien de la Fondation de Saint Monastère de Hilandar, dédient ce recueil à leur chère collègue, l'académicienne Mirjana Živojinović, pour la qualité de son œuvre scientifique et sa remarquable contribution à la réputation de l'Institut. Nombre de générations de chercheurs lui sont redevables pour l'attachement dont elle a fait preuve envers le travail de recherche, son dévouement en faveur de la maison où elle a effectué toute sa carrière et son attention de tout instant envers ses collègues.

Ayant en vu le fait que le Mont Athos a toujours été le thème central des sujets d'intérêt scientifiques de l'académicienne Mirjana Živojinović, et qu'en sa qualité de présidente du Comité de Chilandar de l'ASSA et présidente de la Société des amis de la Sainte Montagne, elle a, ces derniers temps, initié de nouveau thèmes de recherche et contribué à l'approfondissement de certains travaux ayant trait au Mont Athos, nous avons estimé que le recueil qui lui est dédié se devait d'être consacré à l'histoire et la culture de la Sainte Montagne. Nous sommes particulièrement heureux que ce projet ait obtenu le soutien de nombreux et nombreuses collègues qui, à travers leurs textes, ont, autant que faire se peu, élevé cet hommage à notre chère collègue à la hauteur de ses mérites.

Les collaborateurs de l'Institut d'études byzantines de l'ASSA

TABULA GRATULATORIA

Paschalis Androudis	Nenad Makuljević
Mark C. Bartusis	Élisabeth Malamut
Jelena Bogdanović	Marica Malović-Đukić
Stanoje Bojanin	Smilja Marjanović-Dušanić
Djordje Bubalo	Biljana Marković
Jean-Claude Cheynet	Miodrag Marković
Kriton Chryssochoïdis	Tamara Matović
Miloš Cvetković	Nikolaos Arg. Mertzimekis
Olivier Delouis	Rade Mihaljčić
Nikos Dionysopoulos	Ljubomir Milanović
Marko Drašković	Bojan Miljković
Dejan Dželebdžić	Maja Nikolić
Raul Estangüi Gomez	Kyrill Pavlikianov
Aleksandar Fotić	Bojana Pavlović
Phaidon Hadjiantoniou	Vesna Peno
Snežana Jelesijević	Danica Petrović
Gordana Jovanović	Srđan Pirivatrić
Jovanka Kalić	Aleksandar Popović
Michel Kaplan	Danica Popović
Predrag Komatina	Marko Popović
Dušan Korać	Mihailo St. Popović
Desanka Kovačević-Kojić	Nebojša Porčić
Vassiliki Kravari	Zoran Rakić
Ognjen Krešić	Andreas Rhoby
Bojana Krsmanović	Antonio Rigo
Frederick Lauritzen	Srđan Rudić
Jacques Lefort	Viktor Savić
Nikolaos Livanos	Dušan Sindik
Katia Loverdou-Tsigarida	Svetlana Smolčić-Makuljević
Ljubomir Maksimović	Momčilo Spremić

Tatjana Starodubcev
Tatjana Subotin-Golubović
Gojko Subotić
Srđan Šarkić
Irena Špadijer
Marica Šuput
Antonios-Emilios N. Tachiaos
Ploutarchos L. Theocharides
Francis Thomson

Branislav Todić
Gordana Tomović
Đuro Tošić
Đorđe Trifunović
Euthymios N. Tsigaridas
Anatolij A. Turilov
Dragan Vojvodić
Ioannis Zelepos
Miloš Živković

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

Књига I – Tome I

<i>Гордана Радојчић-Костић, Бојана Павловић, Библиографија академика Мирјане Живојиновић (Bibliographie de l'académicienne Mirjana Živojinović) -----</i>	15
<i>Предраг Коматина, О првом помену монаштва на Атону -----</i>	27
<i>Predrag Komatina, On the first reference to monasticism on Mount Athos -----</i>	33
<i>Andreas Rhoby, Lexikographisch-sprachliche Bemerkungen zu den byzantinisch-griechischen Urkunden des Heiligen Berges Athos -----</i>	35
<i>Андреас Роби, Лексикографско-језичка запажања о грчким светогорским исправама –</i>	60
<i>Jean-Claude Cheynet, Les Tzintziloukai -----</i>	61
<i>Жан-Клод Шене, Цинцилуке -----</i>	71
<i>Frederick Lauritzen, An Athonite assembly described in the Typikon of Monomachos ----</i>	73
<i>Фредерик Лаурицен, Атонски сабор према опису у Мономаховом типикy -----</i>	81
<i>Ploutarchos L. Theocharides, The old monastery of Saint Panteleemon on Mount Athos (Paliomonastiro), once of the Thessalonian (tou Thessalonikeos) -----</i>	83
<i>Плутархос Л. Теохаридис, Стари Манастир Светог Пантелејмона на Атону (Paliomonastiro), некадашњи Солунчев (tou Thessalonikeos) манастир -----</i>	91
<i>Љубомир Максимовић, Владар и манастир -----</i>	93
<i>Ljubomir Maksimović, The ruler and his monastery -----</i>	98
<i>Бојана Крсмановић, Акт прота Герасима о уступању Хиландара Србима -----</i>	101
<i>Војана Крсмановић, The act of protos Gerasimos on ceding Hilandar monastery to the Serbs -----</i>	112
<i>Ирена Шпадијер, Алегорија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног -----</i>	113
<i>Irena Špadijer, The allegory of paradise in the writings of St. Sava and Stefan the First-Crowned -----</i>	126
<i>Бојан Миљковић, Хиландарски игумански штап -----</i>	127
<i>Војан Миљковић, Hegoumenos' baton of Hilandar monastery -----</i>	137
<i>Виктор Савић, Устав за држање псалтира и Хиландарски типик -----</i>	139
<i>Viktor Savić, Rules for the use of the Psalter and Typikon of Hilandar -----</i>	147
<i>Πασχάλης Ανδρούδης, Ο πύργος του Αγίου Σάββα στη Μονή Χελανδαρίου Αγίου Όρους –</i>	149
<i>Πασχалис Андрудис, Пирг Светог Саве у Манастиру Хиландару на Светој Гори -----</i>	164

<i>Смиља Марјановић-Душанић, Повеље за лимски Манастир Св. апостола и српски владар као ретник апостолима</i> -----	167
<i>Smilja Marjanović-Dušanić, Le corpus des chartes pour le monastère des Saints Apôtres sur le Lim et le souverain serbe comme isapostolos</i> -----	175
<i>Даница Поповић – Марко Поповић, Келије Манастира Св. Николе у Дабру</i> -----	177
<i>Danica Popović – Marko Popović, Kellia of the monastery of St Nicholas in Dabar</i> ----	186
<i>Љубомир Милановић, Illuminating touch: Post-resurrection scenes on the diptych from the Hilandar monastery</i> -----	189
<i>Љубомир Милановић, Додир просветљења: сцене Христових посмртних јављања на Хиландарском диптиху</i> -----	203
<i>Срђан Пириватрић, Хронологија првих владарских аката краља Милутина издатих после освајања Скопља</i> -----	205
<i>Srđan Pirivatrić, Chronology of first charters of King Milutin, issued after the conquest of Skopje</i> -----	213
<i>Mihailo St. Popović, Das Kloster Hilandar und seine Weidewirtschaft in der historischen Landschaft Mazedonien im 14. Jahrhundert</i> -----	215
<i>Михаило Ст. Поповић, Манастир Хиландар и сточарство у историјској области Македонија у XIV веку</i> -----	225
<i>Olivier Delouis, Un acte de vente inédit de 1321: le monastère de Karakala et la famille des Kabasilas</i> -----	227
<i>Оливије Делуи, Један неиздати купопродајни уговор из 1321. године: Манастир Каракала и породица Кавасила</i> -----	249
<i>Драган Војводић, О времену издавања повеља којима краљ Душан потврђује Хиландару даривање Манастира Светог Ђорђа и села Уложишта, а Хрусијском пиргу поклања цркву у Липљану</i> -----	251
<i>Dragan Vojvodić, On the time when the charters were issued, confirming king Dušan's donation of the monastery of St. George and the village of Uložište to Hilandar, and the church in Lipljan to the Hrusia Pyrgos</i> -----	257
<i>Antonio Rigo, Le Mont Athos entre le patriarche Jean XIV Calécas et Grégoire Palamas (1344–1346)</i> -----	259
<i>Антонио Риго, Света Гора између патријарха Јована XIV Калеке и Григорија Паламе (1344–1346)</i> -----	283
<i>Небојша Порчић, The Menologem in Serbian Medieval Document-Making</i> -----	285
<i>Небојша Порчић, Менологом у обликовању српских средњовековних докумената</i> --	298
<i>Срђан Шаркић, Стицање својине ἐξ ἀγορᾶς у грчким повељама српских владара</i> ---	299
<i>Srđan Šarkić, Acquisitions of property ἐξ ἀγορᾶς in Greek charters of Serbian rulers</i> ---	308
<i>Војана Павловић, Mount Athos in the historical work of Nikephoros Gregoras</i> -----	309
<i>Бојана Павловић, Света Гора у историјском спису Нићифора Григоре</i> -----	321
<i>Ђорђе Бубало, Логос формула у хрисовуљи цара Стефана Уроша Манастиру Лаври (1361)</i> -----	323
<i>Djordje Bubalo, The Logos-formula in emperor Stefan Uroš's chrysobull to the Great Lavra monastery (1361)</i> -----	337

Књига II – Tome II

<i>Φαίδων Χατζηαντωνίου</i> , Το κωδωνοστάσιο της Μονής Παντοκράτορος -----	339
<i>Федон Хадзиандониу</i> , Звоник Манастира Пантократор -----	357
<i>Станоје Бојанин</i> , Две изгубљене повеље Бранковића и њихова компилација (Хиландар № 58 и № 59) -----	359
<i>Stanoje Bojanin</i> , Two lost charters of the Brankovićs' and their compilation (Chilandar № 58 and № 59) -----	382
<i>Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα</i> , Άγνωστες βυζαντινές επενδύσεις εικόνων από μονές του Αγίου Όρους -----	385
<i>Katja Loverdou-Tsigarida</i> , Непознате иконе са оплатом из светогорских манастира -----	395
<i>Миодраг Марковић</i> , О представама Светог Саве Српског у Ватопеду, с посебним освртом на фреску у Параклису Светог Димитрија -----	397
<i>Miodrag Marković</i> , About representations of St Sava of Serbia in Vatopedi monastery, with special focus on fresco in the parekklesion of St Demetrios -----	406
<i>Raul Estangüi Gomez</i> , Actes autographes de l'empereur Manuel II Palaiologos conserves dans les archives du Mont Athos -----	409
<i>Раул Естангуи Гомез</i> , Аутографски акти цара Манојла II Палеолога сачувани у светогорским архивима -----	426
<i>Тамара Матовић</i> , Μετά θάνατον δῶρον у светогорским актима -----	427
<i>Tamara Matović</i> , Μετά θάνατον δῶρον dans les actes des monastères de l'Athos -----	441
<i>Гордана Јовановић</i> , О повељи деспота Ђорђа, Јована и деспотице Ангелине Манастиру Светога Павла на Светој Гори 1495, 3. новембра, у Купинику -----	443
<i>Gordana Jovanović</i> , The charter of despot Đorđe, Jovan and despina Angelina issued to the monastery of St Paul on Mount Athos on November 3, 1495, in Kupinik -----	455
<i>Гојко Суботић</i> , Припрата Саборне цркве у Кареји почетком XVI века -----	457
<i>Gojko Subotić</i> , Le narthex de l'église cathédrale à Karyés au début du XVI ^{ème} siècle -----	465
<i>Νίκος Διονυσόπουλος</i> , Γυναικείες παρουσίες στο Άγιον Όρος: τα οικογενειακά πορτρέτα της Έλενας Ράρες και της Ρωξάνδρας Λαπουσνεάνου, πριγκιπισσών της Μολδαβίας, στις Μονές Διονύσιου και Δοχειαρίου (16 ^{ος} αι.) -----	469
<i>Никос Дионисопулос</i> , О присуству жена на Светој Гори: породични портрети принцеза Молдавије Јелене Рареш и Роксандре Лапушњану у манастирима Дионисијату и Дохијару (XVI) век -----	482
<i>Зоран Ракић</i> , Заставице четворојеванђеља бр. 33 и 69 у библиотеци Манастира Хиландара -----	485
<i>Zoran Rakić</i> , Headpieces of tetraevangelia Nos. 33 and 69 in the library of the Hilandar monastery -----	493
<i>Ђорђе Трифуновић</i> , Упутство за одређивање хронологије у старим српским рукописима (рукопис Манастира Хиландара бр. 125) -----	495
<i>Đorđe Trifunović</i> , Instructions on determining chronology in old Serbian manuscripts (Hilandar monastery manuscript No 125) -----	503

<i>Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας</i> , Άγνωστη εικόνα του Εμμανουήλ Τζάνε στη Μονή Μεγίστης Λαύρας στο Άγιο Όρος -----	505
<i>Εφθymiος Η. Цигаридас</i> , Непозната икона Емануила Занеа у Манастиру Великој Лаври на Светој Гори -----	510
<i>Снежана Јелесијевић</i> , Карејски типик у препису јеромонаха Арсенија Суханова ----	513
<i>Снежана Елесиевич</i> , Карейский устав в списке иеромонаха Арсения Суханова ----	526
<i>Дејан Целебдић</i> , Две неиздате <i>омологије</i> о хиландарској Келији Светих Архангела у Кареји из друге половине XVII века -----	527
<i>Dejan Dželebdžić</i> , Two unpublished <i>homologiai</i> concerning the Hilandar cell of the Holy Archangels in Karyes from the second half of the 17 th century -----	539
<i>Kyriell Pavlikianov</i> , Il culto di San Costantino imperatore nei monasteri del Monte Athos --	541
<i>Кирил Павликианов</i> , Култ светог цара Константина у манастирима Свете Горе ----	548
<i>Татјана Стародубцев</i> , Икона Ваведења са Светим Савом и Симеоном Српским и Светим Харалампијем у Црквеном византијском музеју у Митилини -----	549
<i>Tatjana Starodubcev</i> , The icon of the Presentation of the Virgin in the Temple with Sts Sava and Symeon of Serbia and St Charalambos in the Ecclesiastical Byzantine Museum at Mytilini -----	564
<i>Даница Петровић</i> , Хиландарски појци-писари у XVIII веку -----	567
<i>Danica Petrović</i> , Hilandar chanter-scribes in the 18 th century -----	577
<i>Милош Живковић</i> , Иконографска забелешка о сликарству хиландарског католикона: представа Светог Сисоја над гробом Александра Великог у ексонартексу ----	579
<i>Miloš Živković</i> , An iconographic note on the wall paintings of the katholikon of the Hilandar monastery: the depiction of St. Sisoes above the grave of Alexander the Great in the exonarthex -----	586
<i>Νικόλαος Αργ. Μερτζιμέκης</i> , Περί της Ξενοφωντινής <i>ἀμπελικῆς</i> του Αγίου Φιλίππου και τών σχέσεων των μονών Ξενοφόντος και Χελανδαρίου. Ιστορική έρευνα των αθωνικών πηγών -----	589
<i>Николаос Αργ. Μερзимекис</i> , О ксенофонтском <i>винограду</i> Светог Филипа и везама Ксенофонта и Хиландара. Историјско истраживање атонских извора -----	597
<i>Весна Пено</i> , Хиландарски појци и писари новијег доба -----	599
<i>Vesna Peno</i> , The Hilandar monastery chanters and scribes of modern time -----	605
<i>Jelena Bogdanović</i> , Le Corbusier's testimonial to Byzantine architecture on Mt. Athos --	607
<i>Јелена Богдановић</i> , Ле Корбизијеово сведочанство о византијској архитектури на Светој Гори -----	622

ВИКТОР САВИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

УСТАВ ЗА ДРЖАЊЕ ПСАЛТИРА И ХИЛАНДАРСКИ ТИПИК*

У 27. глави Хиландарског типика поменути су нарочити, „изабрани“ црковници чија је обавеза држање „ћелијског устава“. Лексичко-семантичка анализа показује да се ту, по свему судећи, ради о нарочитом скитском уставу Саве Српскога – Уставу за држање Псалтира. У том случају и „црковници“ који су задужени за овај устав требало би да представљају монахе који живе у складу с древном скитском праксом (друго име за „ћелиоте“). Лексема „црковник“ у Хиландарском типик у, при том, може имати неколико значења.

Кључне речи: Устав за држање Псалтира, Хиландарски типик, скитски устав, свети Сава Српски, „црковници“, ћелиоти, српско рукописно наслеђе.

Устав за држање Псалтира (УДП) примећен је у науци средином XIX века.¹ Због несталности Савиног имена, али и његовог простог одређења као „монаха Саве“, тек постепено се јављала и учвршћивала мисао да је творац овог невеликог састава Сава Српски.² То је у сравњењу с Хиландарским типиком

* Рад је настао у оквиру пројекта „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције“ (178030), који се одвија уз материјалну подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Иван Купријанович Купријанов први је уочио и објавио овај састав према једном рукопису из Московске Синодалне библиотеке (у његово време још без броја, данас Руска национална библиотека у Санкт-Петербургу (в. нап. 13), бр. 60 у збирци Софијске библиотеке из Новгорода; по Купријанову из XIII–XIV в., а заправо из средине XIV в.), приписујући га Сави, једном од првих ученика светих Ђирила и Методија (тзв. *седмочисленици*), *И. Купријановъ*, *Описаніе замѣчательной псалтири*, *Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія* 88 (1855) 159, 161–167. „Устав“ је, иначе, најраније посведочен у једном рускословенском Псалтиру из XIII века, *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг хранящихся в СССР (XI–XIII вв.)*, Москва 1984, № 302, 274–275.

² За ауторство Саве Српскога дуго су се усамљено залагали архимандрит Нићифор Дучић, *Старине хиландарске*, *Гласник СУД* 56 (1884) 52–55, и Светислав Вуловић, *Просветни гласник* (1895) 181–182. Подробније в. *В. Ђоровић*, *Списи св. Саве*, Београд – Ср. Карловци 1928, XL–XLII.

(ХТ) недвосмислено показао Владимир Ћоровић,³ а недуго потом поткрепио и литургичар Лазар Мирковић.⁴ Синтетички осврт на досадашња проучавања, заједно с издањима текста, дали су Боњу Стојанов Ангелов (издање два руска преписа) и Томислав Јовановић (критичко издање најстаријег хиландарског преписа, бр. 112).⁵

Захваљујући Ћоровићевим запажањима, до сада смо знали за текстуалне подударности између УДП и 1. главе ХТ, која је оригинално Савино дело, без упоришта у Евергетидском типуку (ЕТ).⁶ „Позајмице“ су присутне у уводу и даље, што чини „добрѹ трећину“ његовог „целокупног текста“. Поред правописних и ситнијих језичких разлика које су се појавиле готово спонтано, током преписивања, Ћоровић је неке мање разлике, с разлогом, објаснио и Савином престилизацијом која је омогућила гранање истих текстуалних сегмената у посебне, функционално осамостаљене саставе; сличан активни однос постоји између Прве хиландарске оснивачке повеље и Савиног Житија светог Симеона.⁷ Постоји и „другостепена“, једнако важна аргументација којом се подупиру ови налази.⁸

Веза између ова два састава је, поред генетске—преко заједничког састављача који се служи сродним формулацијама—још и структурна, ако се ваљано протумачи једно место из ХТ. Наиме, у 27. глави, која је посвећена питањима одевања и обувања братије, састављачева пажња је застала на „црковницима“. Ова микроцелина досад је посебно разматрана кроз сагледавање улоге тих монаха—у Хиландару и уопште на Светој Гори. Наведеној глави начелно одговара 25. глава ЕТ, али се словенски текст највише приближава Типику малоазијског Богородичиног манастира τὸν Ἡλίου Βορμὼν ἦτοι τὸν Ἐλεγμὼν (према рукопису Патмоске библиотеке из 1162. године, бр. 265).⁹ Непосредна разрада је, међутим, у сва три типика видно другачија. С друге стране, одговарајућа потцелина (као посебан став) случајно је премештена на крај 13. главе Студеничког типика (СТ) и гласи нешто другачије—тамо је изгубљена читава глава, па се на њеном месту нашла наредна, уз пренумерацију.

³ Исто, XLII–XLIV. Са Ћоровићевим налазима није се сагласио Михаил Несторович Сперански у своме критичком осврту на укупно издање, сматрајући да је питање још отворено: *М. П. Сперанский*, По поводу нового издания писаний Саввы сербского, *Byzantinoslavica* 2 (1930) 266, 273.

⁴ *Л. Мирковић*, Скитски уставы св. Саве, Братство 28 (1934) 66–67.

⁵ *Б. Ст. Ангелов*, Из старата българска, руска и сръбска литература, III, София 1978, 38–60; *Т. Јовановић*, Указ за држање Псалтира Светога Саве у хиландарским преписима, Научни састанак слависта у Вукове дане 28/1 (1999) 103–119.

⁶ Павле Ивић је на основу свеукупне анализе Хиландарског типика утврдио да је свети Сава саставио 1, 2, 3. и 42. главу овога текста, *П. Ивић*, Питање ауторства Хиландарског типика у светлости језичке слике тога текста, Свети Сава у српској историји и традицији, Београд 1998, 110–111.

⁷ *Ћоровић*, Списи св. Саве, XLII–XLIII.

⁸ *В. Јовановић*, Указ за држање Псалтира, 104.

⁹ *В. Јагић*, Типик хиландарски и његов грчки извор, 44; *А. Дмитријевскиј*, Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного востока, I, Түлкіа, часть первая, Памятники патриарших уставовъ и киторские монастырские Типиконы, Киевъ 1895, 744.

нанпаче же цр(ь)ковьникомь· да естъ неоскудѣно
въ каллигнахъ· а въ ношѣ ношѣномь роусѣ· ѣко
боудеть мощно манастироу· и се и еше по литрѣ
масла да нѣмь се дае на годиче· за каллигнаго ради
просвѣщенна· [+ и вѣльне комоужде на год[н]ше да
подасть се по рѣнв· аще и квпнвѣше·]¹⁰ а нже соутъ
цр(ь)ковннцн нзбрани нгоуменомь· нжи нмоутъ и
келинны оуставъ дрѣжати· то да нѣмь се дае по ·ѣ·
антре масла· на годиче· нѣ да еста по ·ѣ· въ келин
сѣвычѣна· да едннѣмь каньдиломь· сѣврѣшаета
свою слоужьбѣ· да нѣмь и свѣща сѣтѣте на годиче·
27. гл. ХТ, 29а (р. 3–15).

цр(ь)ковннком[ь] же да дает се свѣще
ради· по ·ѣ· златици· 13. гл. СТ, 33а
(р. 14–16).

Према „црковницима“,¹¹ као издвојеној скупини (будући у множини) постојао је посебан однос. Једни од њих, које је изабрао игуман, имали су задатак да у својим ћелијама примењују „ћелијски устав“. То је, у ствари, ћелијско богослужење скитскога типа (у опреци према црквеном богослужењу) засновано на читању псалама, молитава и метанијима, које се развија од IV века (најстарије је правило – устав преподобног Пахомија). У IX веку јавља се нарочити ћелијски устав, тзв. „Чин 12 псалама“.¹²

У наслову једног важног преписа УДП, који се нашао на почетку илустрованог рукописног Псалтира руске редакције (Руска национална библиотека, F. I. 738, трећа четвртина XV в.),¹³ за који Б. Ст. Ангелов истиче да је потпунији и смисленији од старијег рускословенског преписа из исте рукописне збирке, који је пре њега објавио И. К. Купријанов (№ 60; в. нап. 1),¹⁴ УДП се ближе одређује као – „ћелијско правило“.

Пр. сказаніе пр[ѣ]п[о]д[о]бнога и б(о)гоноснаго ѿ(тѣ)ца нашего савы ѿ ψ(а)л(ь)т(ы)рн, како длѣжно естъ пѣти, по снлѣ дрѣжати правнло свое келенное.¹⁵

Такође, у једном рукописном Псалтиру с последовањем руске редакције (Руска државна библиотека, Ундолски, бр. 52, XVI в.),¹⁶ читамо у наслову слично, да је то „правило у ћелији“.

Пр. Преподавнаго (sic) отца нашего о псалтирн, како держати правнло свое въ келин, естъ же снце.¹⁷

¹⁰ Додато на маргини као испуштено коректорским знаком (+). У млађим преписима стоји у основном тексту.

¹¹ Уп. М. М. Пејровић, Црковници у српским законским споменицима, АП 14 (1992) 18–19.

¹² Мирковић, Скитски уставы, 56–57; М. Скабаллановичъ, Толковый типиконъ, Кіевъ 1910, 436–441; И. Мансметовъ, Церковный уставъ, Москва 1885, 294–295.

¹³ Некада Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, сада Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург.

¹⁴ Ангелов, Из старата българска, руска и сръбска литература, III, 52.

¹⁵ Исто, 42, 57.

¹⁶ Некада Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина, сада Российская государственная библиотека, Москва.

¹⁷ Исто, 45.

У оба случаја правило је „лично“ (свој) јер га у ћелији индивидуално примењује монах отшелник. Подударност између цитата из 27. главе ХТ и наслова у УДП (келнины оуставъ : правило келенное, правило въ келин) више је него очигледна. Иза подударних назвања, сматрамо, стоје подударни предмети (референти). Пре свега, правило и оуставъ су у УДП синонимни, што се види по њиховој заменљивости у истим контекстима – уз глагол оставити, ’прекинути, обуставити‘ (оставити правило (се): оставити (си) оуставъ).¹⁸

Пр. а не можн оставити правила сего, Хил 112а, 2а; тъкмо ты не остави правила сего своего Хил 112, 2б / то остави си оуставъ Хил 112, 3а.

Истовремено (сје) правило се у једном препису јавља као текстолошки дублет (разночтеније) именице ѱальтырь (сын).

Пр. ѿз бо грѣшнын прѣписсах[ъ] ѱ(а)л(ъ)тнрь сын [сје правило РНБ 738] Хил 112, 2а.

Опозитни глагол малочас наведеном, оставити – дрѣжати – стоји уз ѱальтырь (сн) и (сн) оуставъ, нешто ређе дрѣжати ѱальтырь (сн) : (сн) оуставъ дрѣжати, а једном и уз правило (келенное), како смо видели у наслову рускословенског преписа из XV века.

Пр. оуказъ хотѣшомъ дрѣжати ѱалтнрь сн Хил 112, 1а; да боудеть же вѣдомо вѣсакомъ хотѣшомъ дрѣжати ѱ(а)л(ъ)тнрь сн Хил 112, 1б / сн же оуставъ ѿ: д(ъ)ннн да дрѣжит се ... ѿ въ соуѣ(отуѣ)· н въ нед[ѣ]лю, да се не дрѣжит(ъ) Хил 112, 3а / по слѣѣ дрѣжати правило своѣ келенное РНБ 738.

Читав смисао конструкције по слѣѣ дрѣжати правило своѣ келенное у сагласности је с начелом о извршавању монашких дужности у складу с могућностима (доведеним до краја), на више места истакнутим у ХТ (здрави и јаки примењују читав устав, болесни и слаби имају, више-мање, поштеду). Управо истим речима – предлошко-падежном формом с прилошким значењем (по слѣѣ) у 1. глави ХТ, тамо где је Савин текст самосталан од ЕТ, најављује се ова мисао која провејава кроз читав Савин труд – нъ по слѣѣ еанко мощь нмать кто· ц(а)р(ъ)скнмь поутемь тьцѣта, 1. гл. ХТ, 5б (према Јагићевој реконструкцији: Ἀλλὰ κατὰ δύναμιν, ὅσα τις ἰσχύει, τὴν βασιλικὴν ὁδὸν τρέχετε).¹⁹ Овоме је блиско следеће – н потышав се в(о)жѣю вл[а]г[о]д[ѣ]тїю по слѣѣ мн· н еанко мн мощь достиже· изложих[ъ], н прѣдахъ валь истиннынмь трѣжннкомь, да вы творите прикоупь, Хил 112, 3а, односно – тѣмъже н азъ оукрѣпнвъ свою немощь· подвигохъ се еанко слѣѣ могущнн· оустворихъ оградаоу с(вѣ)тоую, Карејски типик (КТ), р. 16–18.

Очито је да имамо синонимски низ правило се / сје правило : сн оуставъ : ѱальтырь сн, при чему су именице у синтагми увек праћене показном заменицом за идентитет (сь, ’овај‘). Овиме се означава конкретна богослужбена књига коју наратор има на уму – УДП. И оуставъ и правило у датим реализацијама представљају Псалтир допуњен одговарајућим садржајима, примењиван на тачно одређени начин, тзв. „Псалтир с молитвама“ (Ψαλτήριον μετ’ εὐχῶν),²⁰ што је – „овај Псалтир“.

¹⁸ Постоји и друго значење истога глагола у спрези с овом именицом – ’оставити, (пре)дати [у наслеђе, као заоставшину]‘ (оставити оуставъ) – нады оставнше оуставъ в(о)гопрѣданнаго пѣнїа нхъ· н оуднленнне ц(о)л(н)твы, ндн же г(оспод)а ц(н)л(о)стнва севѣ сѣтворнше, Хил 112, 1а.

¹⁹ Јагић, Типик хиландарски, 7. Другде у ХТ то се исказује и другим речима, на пример – по мощи (κατὰ τὸ δυνατὸν), ико възможнѣо (κατὰ δύναμιν), по възможнѣоу (κατὰ τὸ δυνατόν), итд.

²⁰ Уп. Ј. Фундулис, Литургика, 1, Увод у свето богослужење, Краљево 2004, 143–144.

Пр. Инїн же подвнжненшїи сѣще, съ м(о)л(н)твами ѱ(а)л(ь)т(ы)рь оуставнше подхъ· | и стнхы поклааны {н}, и тр(н)с(вє)тоє съ покланн {нїе} мь. ть же ѱалтирь съ єсть Хил 112, 1а–1б.

Када наратор образлаже своје разлоге за рад на превођењу с грчког одговарајућег Псалтира, он употребљава показну заменицу за квалитет (снцевь, ’овакав’). Из тога се види да он има на уму одређени тип књигâ које припадају истом жанру. Грчка књига коју је слушао и видео подстакла га је да сачини исту на словенском језику, у оквиру истог типа, као њену конкретизацију: снцевын ѱальтырь / ѱальтырь снцѣвын → ѱальтырь сїн.

Пр. Язъ же нед(о)с(т)оннын и лѣннвын и хъдын мннх[ь] сава· слышавь и видѣвь снцевын ѱалтирь [ѱалтырь(ь) снцевн, Хил 121], грѣьскынмь еззыкѡм(ь) написань· сѣжаланх сн [се, Хил 121] подмыслнвь свое неразѡмїе· и понєже неразѡмнъ бѣхъ доврѣ грѣьскын ... и потышавь се [потышх[ь] се, Хил 121] ... нзложнх[ь], и прѣдахъ вамь Хил 112, 3а.

У ХТ се доследно користе синоними оуставь и типнкъ, у односу 7 : 6 + 2 (τὸ τυπικόν). Тако добијамо карактеристичан диференцијални низ с атрибутима који уносе семантичку разлику и именицом, очито неутралном по смислу (оуставь), од које се суфиксалном творбом изводи и маркирана (деминутивна) форма: оуставь црѣковны, 15. глава ХТ, 22а (= ХТ/СТ) – келннын оуставь, 27. глава ХТ, 29а (= УДП) – оуставьць сн, 42. глава ХТ, 38а (= КТ).

Пр. и да полагають оуставь црѣковны· прѣд(ь) прѣс(вє)тою вл(а)д(ы)ч(н)цаю нашею в(огородн)цею· и съ клѣтн цр(ь)ковьнымн ... възнимаєть нар(є)чєны клєсннарѣхъ· оуставь· и клоуѣє ѣко и од[ь] самє прѣс(вє)тыє вл[а]д[ы]ч[н]це наше в(огородн)це 15. глава ХТ, 22а / а нже соутъ цр(ь)ковннцн нзбранн нгоумєномь· нжн ндоутъ и келннын оуставь дръжати 27. глава ХТ, 29а / и вьставнхъ оуставьць сн· како п[о]добаєть хотєщїмь жїтн вь келнцн сѣн 42. глава ХТ, 38а.

Поред обичне комбинације оуставь дръжати из УДП, посведочене и у ХТ (келннын оуставь дръжати) и КТ (снн оуставь дръжати, в. ниже), као синоним глагола дръжати запажамо и глагол испльнати (испльнати (сн) оуставь), у значењу ’испуњавати, извршавати, спроводити’, преко кога, опет, долазимо до УДП, у коме се остварује синониман спој ѱальгырь испльнннн (с тим што је овога пута глагол у свршеном виду), с текстолошким дублетом у једном рукопису на позицији глагола исправннн, тада са семантиком ’извршити, спровести правило’.

Пр. нъ да нзбрєаєтѣ хотєщаго и ждлающаго· ходннн прнскрѣььнымь поуѣамь· и вьнннн скозѣ оуьскаєтѣ врата· испльннющаго сн оуставь кєго же написх[ь] здѣ оу сѣн келн 42. глава, 38б / нъ ѱалтирь да испльннннн д(ь)нємь и ношїю [д(ь)нємь и ношїю да исправнншѣ Ђор 9], Хил 112, 2б.

У КТ, као нешто старијем Савином саставу од ХТ и временски блискијем УДП, правило и оуставь фигурирају на истом простору, али без непосредне семантичке повезаности, будући да припадају различитим микроцелинама.

Пр. нн пакы мьта радн да не поставлєаєть се нѣкто оу келнн тон· а не боудє достоннъ правнла д(оу)ховнаго· снн же оуставь оуставлєаю вь келнн тон· да дръжнть хотєн жїтн вь нєн КТ, р. 51–54.²¹

²¹ Овога пута правило представља ’начин живота, живљење, понашање’, што се види по грчком еквиваленту (διδασκαλία), па долази у синтагми правило доуховноє, ’духовни живот’ (ή πνευματική)

Синонимност именица *правило* и *оустава* потврђена је и у општем црквено-словенском редакцијском лексичком фонду, и то у конкретном, одговарајућем значењу: *'манастирски устав – regula'*.²²

Захваљујући предоченом, отвара се још једно питање важно за разумевање прилика у којима се користи УДП, на које не претендујемо да дамо коначан одговор: шта су то „црквници“ на датоме месту? „Црквници-еклисијастички“ први пут се под овим именом у грчким изворима на Светој Гори јављају у XIV веку (најстарији потпис једног еклисијастика је из 1316. године).²³ У Кареји су то сви монаси које су манастири дали на располагање главној цркви, од свештеника до обичних монаха (претежно првих).²⁴ У начелу су то две скупине (с неистоветним задужењима), те их отуда није оправдано уопштено називати „црквењацима“ (мада је термин „црквењак“ органски везан за старије црквњик). Ови монаси су становали у нарочитим ћелијама у чијој близини су обрађивали виноград, што су матични манастири добијали од Протата; манастири су их и даље издржавали и снабдевали свиме потребним, изузев вином.²⁵ Миодраг М. Петровић је, са своје стране, показао да су то, у случају Свете Горе – монаси (по њему свештена лица) задужени за цркву (насупротив данашњих „црквењака“, *ὁ νεοκόρος*, који су световна лица), а у Душановом законнику – да су то 'свештеници уопште, црквенослужитељи, клирици' (више и ниже свештенство).²⁶ Ово друго се, такође, независно од њега, закључује и у Прашком старословенском речнику.²⁷ Еклисијастика нема на детаљним ранг-листама достојанственика и службеника Цариградске цркве јер се њима не именује посебна служба (конкретно задужење), него је по среди општи назив.²⁸

Мирјана Живојиновић је запазила да термин *ὁ ἐκκλησιαστικὸς* није постојао у X–XI веку на Светој Гори, те да је одговарајући појам најраније посредно посведочен тек у XT, преко словенског еквивалента (црквњик).²⁹ У

διαγωγῆ), шире посматрано и 'духовни (црквени) канон' (у грчком је то потпуније казано: *ἀνάξιος τῆς αὐτῆς πνευματικῆς διαγωγῆς καὶ καθημερινῆς ἀκολουθίας*, *Ph. Meyer*, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894, № VII, 185). С друге стране, синтагмом *σιν οὔσταβ* доследно се означава састав о коме је реч, овде КТ.

²² *Slovník jazyka staroslověnského* 28, Praha 1975, s. v. *правило* (sub 1, spec.), 239; *Slovník jazyka staroslověnského* 46, Praha 1993, s. v. *оустава* (sub 1, spec.), 686;

²³ *Д. Паїахрисанїу*, Атонско монаштво. Почети и организација, Београд 2003, 231, нап. 127; *М. Живојиновић*, Црквењаци на Светој Гори и њихове дужности, ИЧ 56 (2008) 75–76.

²⁴ У једном акту из Кутлумуша из 1377. године за еклисијастике се каже да су то јеромонаси и (обични) монаси које, по обичају, светогорски манастири шаљу у (Карејску) лавру, тј. Протат (*Живојиновић*, Црквењаци на Светој Гори, 70, нап. 2). Најранији, али посредан помен еклисијастика на Светој Гори, пак, налази се у акту прота Павла издатом Ксенофонту 1089. године, у коме се предвиђа да овај манастир шаље „побожног клирика“ у цркву Средишта (*Ἐχεν ὀφειλεῖς, κληρικὸν ὄν*) *ἔνα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μέσ(εως) εὐλαβῆ*, *Actes de Xénophon*, éd. *D. Papachryssanthou*, Paris 1986, № 1, 74, l. 181).

²⁵ *Живојиновић*, Црквењаци на Светој Гори, 71–75; *Паїахрисанїу*, Атонско монаштво, 230–231.

²⁶ *Петровић*, Црквњик, 18–19.

²⁷ Најочигледнија је потврда из Методијевог Номоканона (према Устјушкој крмчији, руском споменику из XIII века), у којој словенској именици у множини (црквњик) непосредно одговара грчка синтагма *ἐκκλησιαστικοὶ κληρικοὶ* (*Slovník jazyka staroslověnského* 48, Praha 1994, 829).

²⁸ *Петровић*, Црквњик, 18.

²⁹ *Живојиновић*, Црквењаци на Светој Гори, 80.

ХТ се „црковници“ јављају на четири места, али с различитим семантичким реализацијама. Само у 12. глави постоји непосредна веза са стањем у ЕТ, при чему црковњници (οἱ ἐκκλησιαστικοί) стоје насупрот људскихњх (овога пута οἱ συγκλητικοί, ’сенатори’) – поимениченог придева у значењу ’мирјани, световњаци’ (као да је стајало οἱ λαοί или κοσμικοί). То значи да су црковњници овога пута ’црквена (духовна) лица’ (без уске везе с одређеном црквом).

Пр. Яще ли кто въсхоцетъ ... поракотити снѣ· или под[ь] вл(а)стню нѣкоєю створити· или кто ѿт[ь] цр(ь)ковьникъ· или ѿт[ь] лудьскихъ· или самъ нгоумень· или ѿт[ь] в немъ братнѣ· искоушениемъ дѣмоньскимъ подвижакемъ 12. гл. ХТ, 116 (κὰν ἄλλος τις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ συγκλητικῶν, κὰν αὐτὸς ὁ ταύτης προεστῶς ἢ ὁ οἰκονομῶν ἢ τις ἀπλῶς τῶν ἐν ταύτῃ ἀδελφῶν ЕТ, 198а).

У првој реченици 13. главе црковњникъ је у једнини, несигурно написан на крају реда, у локативу, испод којег долази редни број пръвѣ у истом падежу, или прилог као у СТ (могло се првобитним преобликовањем добити и ѿ цр(ь)ковьницѣ· пръвѣ, на месту ὧν πάντως πρώτη ἢ πρώτη ἔσται). Сви побројани манастирски дужносници у грчком су обухваћени хиперонимом „служитељи“ (οἱ διακονηταί), а како су дати редом (игуман – економ – црковник први/прво?), онако како следи излагање по главама (13. о игуману, 14. о економу, 15. о еклисијарху), јасно је да се „први (?) црковник“ налази на позицији еклисијарха (ако се узме да је редактор ХТ схватио еклисијарха (ὁ ἐκκλησιάρχης) као „првог“ међу еклисијастима).³⁰

Пр. Подоваетъ же прочѣе и ѿ поставлени нгоумена [и нконома· и ѿ цр(ь)ковь(н)ницѣ· [-СТ, 29а] | прьвомъ [· пръвѣ, СТ, 29а]· вашѣи лѹбви творити непрѣложно· и непрѣстоупно 13. глава ХТ, 12а (уп. Χρήσιμον δ’ ἂν ἔσται λοιπὸν καὶ περὶ τῆς χειροτονίας τῶν διακονητῶν ἐπιμνησθῆναι, ὧν πάντως πρώτη ἢ πρώτη ἔσται, ἢ τοῦ ἡγουμένου φημί ЕТ, 198б).

У 28. глави ХТ (27. глави СТ) „црковници“ су скупина за коју се подразумева неизоставно учествовање на свим богослужењима у цркви (ови у начелу одговарају протатским еклисијастима, само што се налазе у манастиру).

Пр. сню же заповѣдь [о похађању свих богослужења] даю не цр(ь)ковьникомъ еднѣмъ· нъ всѣи брати нжи соу оу манастирн· свѣне снхъ нжи соу нзвьнь [манастьрѣ (sic) лѣжогъть [манастириа лѣжюще, СТ, 51а] 28. глава ХТ, 29б, 27. глава СТ, 51а.

У 27. глави ХТ под „црковницама“ се означавају две групе монаха: први, у општем смислу речи, други које је игуман посебно задужио да испуњавају ћелијски устав. Скитски устав по својој природи је несвештенички: за његово извршење није потребан свештеник, него га обавља монах скићанин (анакорета) у својој ћелији.³¹ Овде то нису свештеници, или бар није битно да ли су и то. Уосталом, на крају 13. главе СТ, иза њих се засебно издвајају јереји, који се лично награђују (за разлику од ових, „црковници“ добијају само редовно следовање).

Пр. цр(ь)ковьникомъ [ь] же да дает се свѣще радн· по ·Ѣ· златици· и вл(аго)с(ло)вленіе хтнторобо да се даеть исреомъ· на годнице по ·Ѣ· златици 13. гл. СТ, 33а.

³⁰ Уп. Живојиновић, Црквењаци на Светој Гори, 80, нап. 56.

³¹ Мирковић, Скитски устав, 56; Мансветовъ, Церковный уставъ, 295–296.

Филарет Гранић описује каква су давања предвиђена келиотима (насупротив киновита) који су у надлежности матичног манастира.³² Овде имамо саобразну ситуацију. Можемо ли претпоставити да су „црковници“ на датоме месту ’келиоти’, не упуштајући се даље у то где су њихове ћелије у односу на манастирске зидине? Како је словенско црковњик творбени и семантички калк грчког корелата $\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\kappa\kappa\lambda\eta\sigma\iota\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ (творбени у другом степену: црковњик subst.-adj. → црковњик subst.);³³ семантички садржај ’црквени човек’), није нам тешко претпоставити даљи семантички развој ове именице, вероватно уз посредно изједначавање с грчким $\acute{\omicron}$ $\kappa\epsilon\lambda\lambda\iota\acute{\omicron}\tau\eta\varsigma$ (због тога што неки од еклесијастика живе у издвојеним ћелијама).³⁴ Дионисија Папахрисанту је приметила да се у данашњим задужењима еклесијастика могу видети и историјска из XIV века („свеукупно практично старање о цркви“) јер је за Атос особено чување раније установљених обичаја, поготову из делокруга црквених типика.³⁵ То је у начелу тачно, али не мора имати и неограничену важност, посебно када се зна колико дуго се у овом случају појам развијао, уз позно стабиловање термина; сасвим је реално да је појам у потоњем времену могао мењати значењски опсег, нарочито у словенској средини. Јављање атрибута уз именицу у једном потпису из 1366. године (синтагма црковњик протовъ)³⁶ показује да именица има опште значење које се, у зависности од смисаоног окружења, може даље гранати, уз атрибутску потпору, ако сâм контекст није довољно информативан (тј. поред „протовога“ постоје и други „црковници“).

Сава је, како видимо, постепено заокруживао своју регулаторну делатност, уређујући свакодневни и богослужбени живот српских монаха.³⁷ У својем најзначајнијем светогорском саставу, насталом на прелому XII–XIII века, објединио је свој ранији рад, доводећи у непосредну везу све типове младог српског монаштва, уклопљене у праксу која се развијала на Светој Гори. У киновитском дисциплинском уставу главног српског средишта на Атосу (ХТ), непосредно је поменуо властите уставе оба анахоретска типа, зависних и независних келиота³⁸ – УДП у 27. глави и КТ у 42. глави ХТ.³⁹

³² Ф. Гранић, Црквено-правне одредбе Карејског и Хиландарског типика Св. Саве о келиоти-ма у вези с аналогним одредбама грчких манастирских типика, ПКЈИФ 16/2 (1936) 195.

³³ Старословенским именичким формама изведеним суфиксалним путем (нпр. суфиксом -(ьн)ик(ь)) могла је претходити конверзија придева и партиципа у именице без њиховог афиксалног проширења (тзв. „супстантивизација“), за шта овде постоје сви услови, мада је у неким случајевима, где нема одговарајућег придева, деривацијом директно добијана именица на суфикс -ьник(ь), уп. В. С. Ефимова, Наименования лиц в старославянском языке, Москва 2011, 44–45, 80–81.

³⁴ Пре него у ослонцу на негдашње $\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\kappa\kappa\lambda\eta\sigma\iota\alpha\sigma\tau\eta\varsigma$, ’учесник у скупштини’, на које би се могао надовезати ’делегат’, па тако и ’онај који је отишао на страну’, уп. ошльць, отъгодьникъ, отъшьльць, чрьноризць, према $\acute{\alpha}\nu\alpha\chi\omega\rho\eta\tau\eta\varsigma$, В. С. Ефимова, Наименования лиц, 55 – односно млађе отъшьльникъ.

³⁵ Папахрисантѹ, Атонско монаштво, 231, нап. 127.

³⁶ Живојиновић, Црквењаци на Светој Гори, 76, нап. 35; Actes de Saint-Pantéléemôn, éds. P. Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković, Paris 1982, № 14, 114, l. 25.

³⁷ Уп. Јовановић, Указ за држање Псалтира, 104.

³⁸ Уп. Гранић, Црквено-правне одредбе, 191.

³⁹ Извори и њихове скраћенице: ЕТ – најстарији препис Евергетидског типика, XII в., Народна библиотека у Атини, бр. 788; издање текста: P. Gautier, Le typikon de la Théotokos Evergétis, REB 40 (1982) 5–101. / КТ – Карејски типик у препису из 1220/1230-их година, Хиландар, АХС 132/134; издање снимка и текста: Карејски типик светога Саве, пр. Д. Богдановић, Београд 1985.

Viktor Savić

(Institute for the Serbian language of SASA, Belgrade)

RULES FOR THE USE OF THE PSALTER AND *TYPIKON* OF HILANDAR

The lexical semantic analysis, supported by external and internal analogies, shows that the phrase *cell rule*, mentioned in Chapter 27 of the *Typikon* of Hilandar, actually refers to the Rules for the Use of the Psalter drafted by St Sava of Serbia. The monks who were appointed by the hegumenos to perform the rites foreseen by the Rule were obviously hermits (anachorites), though the Slavic term *cr'kov'nici* (ecclesiastics) suggests another meaning (the *skete* service in individual monastic *kellia* is different from the service performed in a church, where the presence of priests is necessary; very often, the ecclesiastics/*cr'kov'nici* of Protaton were also priests). It is clear that the lexeme *cr'kov'nik* implies several possible meanings. While working on the *Typikon* of Hilandar, St Sava made comprehensive efforts to regulate the monastic life among Serbs at Mount Athos: along with coenobitic monks of the main monastery, he also drafted rules for both dependent and independent hermits (in Chapter 27, the Rules for the Use of the Psalter is mentioned, while Chapter 42 deals with the *Typikon* of Karyes).

/ МТ – Хиландарски типик у препису таха монаха Марка, око 1370/1375. године, Народна библиотека Србије, Рс 17; издање текста: Т. Јовановић, Хиландарски типик према препису таха монаха Марка, ХЗ 10 (1998) 235–277. / ОТ – Одески препис Хиландарског типика, трећа четвртина XIV века, Универзитетска библиотека у Одеси, бр. 1/97,6 (536); укључено у издање: Ђоровић, Списи св. Саве, 14–150. / РНБ 738 – УДП у Псалтиру руске редакције, XV век; издање текста: Ангелов, Из старата българска, руска и срѣбска литература, III, 57–59. / СТ – једини српскословенски препис Студеничког типика, 1619. година, Народни музеј у Прагу, Шафарикова збирка, IX Н 8 (Š 10); издање снимака и текста: Студенички типик. Цароставник манастира Студенице, пр. Н. Р. Сундик, Београд 1992; Студенички типик. Цароставник манастира Студенице, пр. Т. Јовановић, Београд 1994. / Ћор 9 – УДП у Псалтиру с последовањем, 1510/1520. година, Универзитетска библиотека, Ђоровић, бр. 9. / Хил 112 – УДП у Псалтиру с последовањем, почетак XVI века, Хиландар, бр. 112; критичко издање текста: Јовановић, Указ за држање Псалтира, 110–118. / ХТ – најстарији препис Хиландарског типика, око 1206. године, Хиландар, AS 156; издање снимака и текста: Хиландарски типик. Рукопис CHIL AS 156, пр. Д. Богдановић, Београд 1995.